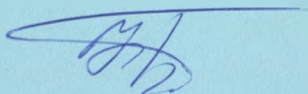

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

Брюховецький Микола Миколайович

УДК 1:3 + 316.3

**ЗНАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Дніпро – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Криворізького державного педагогічного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Шрамко Ярослав Владиславович,
Криворізький державний педагогічний університет,
ректор, професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Девтеров Ілля Володимирович,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського», професор кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Тарасова Наталія Юріївна,
ДВНЗ «Національний гірничий університет»,
м. Дніпро, доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться «16» березня 2018 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.11 при Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара за адресою: 49027, м. Дніпро, пл. Т. Г. Шевченка, 1, Палац студентів ДНУ, к. 30.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49050, м. Дніпро, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий «15» лютого 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. А. Вершина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інформаційне (постіндустріальне) суспільство, пройшовши в своїх метаморфозах стадії наукових здогадок та розвідок, політичних та ідеологічних гасел, соціально-економічних програм, еволюціонувало в цілком конкретну соціальну реальність, якою живе сучасна цивілізація. Інформаційні та комунікаційні процеси – ще донедавна майже неймовірні за своєю складністю – наразі є змістовним компонентом нашої повсякденної діяльності. При цьому суспільні зміни, про які йдеться, відбулися протягом останніх декількох десятиліть. Тобто, темпи руйнування старої соціальної реальності та настання нової – у вигляді інформаційного чи постіндустріального суспільства – надзвичайно стрімкі, що не може не викликати особливого наукового інтересу.

Звісно, суспільство завжди виступало в якості важливої сфери зацікавленості дослідників. Тим не менше, найбільше інтерес до нього зростає саме в переламні моменти історії – епоху швидких змін та перетворень. Настання інформаційного суспільства знаменує собою саме такі зміни.

При цьому нова епоха має суттєві відмінні риси, які відрізняють її від попередньої, чи навіть всіх попередніх, а саме – високі темпи її настання. Питання становлення нової суспільної реальності виникло в другій половині ХХ століття, власне, це проблема декількох останніх десятиліть. Настільки висока швидкість соціальних змін потребує якнайшвидшого осмислення цих процесів задля з'ясування сутності та розуміння вектору еволюції суспільства. Саме тому новий вимір соціальної реальності з усіма її процесами та компонентами, зважаючи на її складність та безпрецедентно швидкі темпи розвитку, виступає зараз одним із найбільш пріоритетних напрямів дослідження науковців, політиків, суспільних діячів. Стрімкість руйнування старих суспільних форм і створення нових викликає особливий інтерес та нагальну необхідність для їх дослідження.

Особливого пріоритету наукових розвідок набуває з'ясування причин та рушійних сил таких стрімких суспільних перетворень. З огляду на це, під сферу особливого інтересу потрапляє знання. З одного боку, саме з ним схильні пов'язувати науково-технічний прогрес, вдосконалення людського життя та еволюцію людства в цілому. З іншого – знання у зв'язку з існуванням чисельних глобальних проблем сучасності, глибоких та різнопланових криз, масштабних війн часто потрапляє під нищівну критику разом з можливостями розуму та раціональним ставленням до світу взагалі. Зважаючи на це, підвищується інтерес до знання та ролі, яку воно відіграє в суспільному розвитку, місця, яке посідає в соціумі.

Відтак, для розуміння нового суспільства та його рушійних сил, що спричиняють зміни, і пояснення надзвичайно стрімких темпів його розвитку, а також для виявлення напрямку і вектору суспільних перетворень, постає

нагальна необхідність осмислення знання як чинника суспільного розвитку в нову інформаційну добу.

Обґрунтування актуальності теми дозволяє сформулювати наукову проблему, сутність якої полягає у з'ясуванні того, яким чином діє знання як соціально-економічний чинник на розвиток інформаційного суспільства, які зміни в цьому суспільстві ініціює та які наслідки викликає.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планами науково-дослідницької діяльності Криворізького державного педагогічного університету, зокрема, комплексною науковою темою кафедри філософії «Актуальні проблеми філософсько-методологічного осягнення дійсності», затвердженою на засіданні вченої ради Криворізького державного педагогічного університету, протокол № 2 від 08 вересня 2016 року.

Основна мета дослідження полягає у виявленні впливу знання як соціально-економічного чинника розвитку інформаційного суспільства на складові елементи суспільного виробництва, з урахуванням попередніх етапів розвитку суспільства, в обґрунтуванні зміни характеру суспільно-необхідної праці та суспільно-значимих наслідків такого впливу.

З огляду на поставлену мету, дослідження вимагає вирішення переліку конкретних завдань:

- виявити теоретичні передумови та розробити методологічні засади дослідження проблеми знання як соціально-економічного чинника розвитку інформаційного суспільства;
- розкрити особливості природи знання як чинника розвитку суспільства в різних формах його існування;
- систематизувати найголовніші ознаки інформаційного суспільства та виявити засадничу роль нематеріальних аспектів процесу виробництва в інформаційному суспільстві;
- описати складові елементи процесу виробництва та з'ясувати їх релевантність для аналізу нового типу виробництва;
- вивчити зв'язок знання як чинника розвитку суспільства з такими складовими елементами виробництва, як *засоби*, *предмет* та *продукт* праці на різних історичних етапах розвитку соціуму;
- осмислити роль знання як чинника розвитку суспільства в еволюції характеру праці з фізичної в інтелектуальну в інформаційному суспільстві;
- виявити можливі соціальні наслідки, що пов'язані з поширенням інтелектуальної праці.

Об'єкт дослідження – інформаційне суспільство як форма існування соціальної реальності на сучасному етапі її розвитку.

Предмет дослідження – соціально-економічні аспекти функціонування знання в якості чинника розвитку інформаційного суспільства, форми і шляхи

його можливої участі у сфері суспільного виробництва нової соціальної реальності.

Методи дослідження. Специфіка зазначеного об'єкта та предмета дослідження, поставлена мета дослідження вимагають застосування широкого спектру підходів, а також філософських та дисциплінарних методів. Пріоритетним у використанні є діалектичний підхід, який (за умов відмежування від марксизму-ленінізму, марксистсько-ленінської філософії або подібних викривлень) дає можливість врахувати постійну мінливість соціальної реальності, її складність і суперечливість, та отримати найбільш глибокий науковий результат. Також важливим та перспективним є застосування системного підходу, який дає можливість цілісного і всебічного аналізу предмету, розуміння єдності окремих його частин та виявлення взаємовідносин між ними.

Враховуючи специфіку дослідження найбільш важливими підходами та методами, що використовуються, є наступні:

- діалектичний підхід (позбавлений догматичних та ідеологічних ненаукових викривлень), який дає змогу проаналізувати соціально-економічну сферу інформаційного суспільства у взаємозв'язку її складових, розвитку та суперечностях з точки зору їх матеріальної основи;

- системний підхід, завдяки якому суспільство розглядається як складне та багаторівневе утворення в цілісності його компонентів;

- міждисциплінарний підхід, який дає змогу інтегрувати знання з різних сфер – філософії, економіки, соціології, політології тощо;

- історичний та порівняльно-історичний методи, що дають можливість розглянути виникнення, формування та розвиток філософських поглядів у хронологічній послідовності задля виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, зіставити погляди різних філософів в різні філософські епохи з метою встановлення схожості та відмінності між окремими концепціями;

- методи класифікації та типології, що дають можливість виділити конкретні групи філософських поглядів на окремі аспекти предмету дослідження та виявити напрями і підходи до їх аналізу;

- широкий спектр загальнологічних та загальнонаукових методів, зокрема, абстрагування та узагальнення, що дають змогу виділити найзагальніші риси і основні ознаки інформаційного суспільства та виокремити функції, які виконує знання в цьому суспільстві;

- термінологічний аналіз, що дає змогу проаналізувати обсяг та зміст понять, які використовуються в дослідженні, виділивши їх атрибутивні ознаки та суттєві риси;

- теоретичні методи ідеалізації та екстраполяції, за допомогою яких постає можливість розглянути зміни, що зумовлює знання як чинник розвитку суспільства в умовах панування інтелектуальної праці;

Специфіка об'єкту дослідження вимагає застосування і узгодження знань різних наукових сфер – соціальної філософії, економічної теорії, соціології, гносеології. Це зумовлює активне застосування принципів міждисциплінарного підходу.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є роботи в галузі соціальної філософії К. Поппера, К. Маркса, В. Іноземцева, Д. Белла, Ю. Габермаса, М. Кастельса та інших дослідників.

Наукова новизна дослідження конкретизується в наступних положеннях.

Вперше:

- з'ясовано, що вирішальний соціально-економічний вплив знання на розвиток інформаційного суспільства проявляється у його ключовій ролі в еволюції характеру суспільно-необхідної праці з фізичної в інтелектуальну, перенесенні експлуатації робочої сили у інформаційну сферу та виходу на передній план соціальних (суспільна необхідність) чи духовних (внутрішня потреба саморозвитку) аспектів мотивації до праці;

- обґрунтовано, що специфіка зв'язку знання з *продуктом, засобами та предметом* праці на аграрному, індустріальному та інформаційному етапах розвитку суспільства призводить до ускладнення реалізації права власності: неможливості володіти та розпоряджатися елементами виробництва праці в звичному «речовому» значенні;

- сформульовано, обґрунтовано та введено до наукового обігу поняття «дематеріалізація продукту праці» та «дематеріалізація предмету праці», які експлікують характерні особливості зв'язку знання з *продуктом та предметом* праці в інформаційному суспільстві за такими суттєвими ознаками: зменшення ролі та значення матеріальної складової в продукті та предметі праці відповідно або повне нівелювання такої складової і одночасне збільшення ролі інформаційної та знанневої складової – ситуація, за якої знання та інформація складають головну сутність продукту чи предмету праці, натомість матеріальна форма є або другорядною або взагалі відсутня.

Набуло подальшого розвитку:

- традиційна класифікація чинників розвитку суспільства на духовні та матеріальні, шляхом її уточнення за рахунок додаткового поділу духовних чинників на об'єктивні (незалежні від свідомості людини, такі як світовий дух Г. Гегеля, капіталістичний дух М. Вебера) та суб'єктивні (свідомісні утворення – менталітет, національна психологія, релігія), а також виокремлення в групі матеріальних чинників таких, що опосередковані людською практикою (виробництво, господарство, технології) та таких, що не опосередковані практикою (клімат, ландшафт, кількість населення);

- ідея про багатоаспектність знання, яка знайшла втілення в положенні про двоїсту матеріально-ідеальну природу знання як чинника розвитку суспільства та існування знання в цій ролі в суб'єктивній, кодифікованій та матеріальній формах.

Удосконалено:

- зміст терміну «інформаційне суспільство» на позначення нового типу соціуму та всебічне обґрунтування розуміння такого суспільства як суспільства нематеріального виробництва;

- діалектичний методологічний підхід, в межах якого продемонстровано можливість органічного поєднання формаційної та цивілізаційної концепцій розвитку суспільства, перша з яких спрямована на характеристику суспільних відносин, а остання – на рівень розвитку виробництва;

- методологічні засади дослідження знання як чиннику суспільного розвитку шляхом виділення трьох основних напрямів соціально-економічного аналізу інформаційного суспільства: виробничого, ціннісно-вартісного та антропологічного напрямку.

Науково-теоретичне та практичне значення дослідження. Науково-практичні висновки і концептуальні положення дисертації здійснюють певний внесок в розробку загальної і цілісної теорії інформаційного суспільства, розширюють можливі горизонти осмислення і переосмислення суспільних відносин, традиційних соціальних інститутів та зв'язків. Перспективність висновків полягає у глибшому розумінні ролі та значення знання як конкретного соціально-економічного елементу й атрибутивної складової суспільства нового типу, а також впливу особливостей інтелектуальної праці на суспільне виробництво.

Практична цінність дослідження полягає в можливості використання результатів дослідження в розробці теоретичних курсів з соціальної філософії, політичної філософії, історії філософії. Також матеріали дослідження можуть бути використані для подальшого поглибленого аналізу проблеми знання як соціально-економічного чинника розвитку інформаційного суспільства та відповідної еволюції суспільних відносин. Крім того, важливе практичне значення матиме реалізація зв'язку результатів дослідження з окремими аспектами та принципами соціальної, культурної та економічної політики в українському суспільстві задля сприяння настання інформаційного суспільства та інтеграції України в світові інформаційні процеси.

Матеріали роботи можуть бути використані в процесі викладання курсу «Філософія», під час підготовки програм курсу, зокрема модулю «Соціальна філософія», навчально-методичних посібників, факультативних курсів, пов'язаних з вивченням інформаційного суспільства, а також інших навчальних матеріалів для студентів та аспірантів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження здобувача виконувалося автором самостійно. Основні ідеї, концептуальні положення та висновки дослідження належать його автору.

Презентація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися за доповідями автора на чисельних всеукраїнських та міжнародних конференціях і конгресах. Серед найбільш

значних – два філософські конгреси: VI Російський філософський конгрес «Філософія в сучасному світі: діалог світоглядів» (Нижній Новгород, 2012 рік) та XXIII Всесвітній філософський конгрес «Філософія як дослідження та спосіб життя» (Афіни, 2013 рік), а також ряд конференцій: Міжнародна наукова конференція «Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття», Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Одеса, 2010 рік); Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук», Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, 2011 рік); Криворізька сесія I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання», Криворізький національний університет (Кривий Ріг, 2012 рік); Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013», Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, 2013 рік), Третя всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні», Придніпровський науковий центр МОН України і НАН України (Сімферополь, 2013 рік); Друга Всеукраїнська науково-практична конференція «Науковий діалог «Схід-Захід», Придніпровський науковий центр НАН України і Міністерства освіти і науки України (Бахчисарай, 2013); Дніпропетровська сесія II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання», Придніпровський науковий центр НАН України і Міністерства освіти і науки України (Дніпропетровськ, 2013 рік), Кіровоградська сесія III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Кіровоград, 2014), Дніпропетровська сесія Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Дніпропетровськ, 2014), XIII Міжнародна науково-практична конференція «Творчість у філософських вимірах» (Київ, 2015), Круглий стіл «Стратегія майбутнього: філософський вимір» (Одеса, 2015), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016» (Київ, 2016), Міжнародна наукова конференція «Humanities and Social sciences in the Era of Globalization» (Будапешт, 2017).

Публікації. Основні положення дослідження висвітлено у 22 публікаціях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у фахових наукових періодичних виданнях за напрямом, за яким підготовлено дисертацію, що індексуються у наукометричних базах Google Scholar, Index Copernicus International, 1 стаття – у наукових періодичних виданнях інших держав за напрямом, за яким підготовлено дисертацію, та 15 тез, опублікованих у збірках матеріалів науково-практичних конференцій та конгресів.

Структура дисертації. Специфіка предмету дослідження, поставлена мета і завдання дослідження зумовили виклад матеріалу та структуру роботи, що складається зі вступу, трьох розділів, розбитих на окремі параграфи, висновків

до кожного розділу, загальних висновків і переліку використаних джерел. Матеріал викладено на 220 сторінках, в тому числі основного тексту – 164 сторінок. Перелік використаних джерел містить 228 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження проблеми знання як соціально-економічного чинника розвитку суспільства, сформульовано наукову проблему, мету і завдання роботи, визначено об'єкт і предмет, вказані методи дисертаційного дослідження, визначено ступінь наукової новизни і науково-теоретичне та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію результатів дослідження, особистий внесок здобувача та кількість публікацій за темою дисертації, охарактеризовано структуру роботи.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади аналізу проблеми знання як чиннику розвитку інформаційного суспільства» присвячений аналізу теоретичних уявлень про роль і місце знання в інформаційному суспільстві, а також огляду методологічних засад дослідження.

У підрозділі 1.1. «Місце та роль знання в інформаційному суспільстві у вітчизняній та світовій філософській думці» розглянуто теоретичні уявлення про знання як чинник розвитку інформаційного суспільства, які характеризуються багатовекторністю та різноплановістю. Серед обсягу наукової літератури було виділено три напрями розробки проблеми знання в якості чинника суспільного розвитку. Перший «ціннісно-вартісний» напрям зосереджується на вивченні різних аспектів відносин вартості і представлений дослідженнями Д. Белла, Т. Сакаїя, Ф. Махлупа. Другий «виробничий» напрям пов'язаний з дослідженням різних виробничих аспектів інформаційного суспільства (розроблений Л. Туроу, П. Дракером, Е. Тофлером). І третій – «антропологічний» напрям, який зосереджується на ролі знання як людської цінності в інформаційному суспільстві, представниками якого є Е. Гідденс, П. Пільцер, Л. Едвінссон та М. Мелоун.

Виявлено, що серед дослідників переважають погляди на знання як чинник розвитку інформаційного суспільства, який реалізується саме через суспільне виробництво.

Підрозділ 1.2. «Методологічні засади аналізу проблеми знання як чиннику розвитку інформаційного суспільства» присвячений аналізу використаного в дослідженні методологічного інструментарію. Зокрема, зроблено наголос на такій важливій методологічній засаді дослідження як діалектико-матеріалістичний підхід. Вказаний інструментарій, за умови відмежування від таких його ненаукових проявів як марксистсько-ленінська філософія, марксизм-ленінізм, тощо, надає змогу проаналізувати інформаційне суспільство з точки зору матеріальних першооснов – його суспільного виробництва, що розвивається кількісно та якісно. Елементом новизни в

застосуванні вказаного підходу, є поєднання в межах матеріалістичної діалектики формаційної та цивілізаційної концепції, які не суперечать одна одній, натомість кожна з яких характеризує свій вимір об'єкта дослідження.

Використання до об'єкта дослідження системного підходу дає можливість побудувати цілісну картину об'єкта дослідження, враховуючи багаторівневість та суперечливість його окремих складових. Звертається окрема увага на застосування міждисциплінарного підходу задля узгодження знань різних наукових сфер: економічної теорії, соціальної філософії, соціології, гносеології, культурології, політології.

Також здійснюється опис низки загальнонаукових методів, які було використано в дослідженні: історичний та порівняльно-історичний методи, методи класифікації та типології, ідеалізації та екстраполяції, термінологічного аналізу, а також широкий спектр загальнонаукових методів.

Теоретичною і методологічною основою дослідження виступили роботи в галузі соціальної філософії К. Поппера, К. Маркса, В. Іноземцева, Д. Белла, Ю. Габермаса, М. Кастельса та інших дослідників.

Другий розділ «Виробництво як умова реалізації знання в ролі соціально-економічного чинника розвитку суспільства» присвячено аналізу виробництва, через призму якого розглядалося знання як соціально-економічний чинник розвитку суспільства. В цьому розділі досліджена загальна природа знання як чинника розвитку суспільства взагалі, розглянуто інформаційне суспільство як суспільство нематеріального виробництва з притаманними йому ознаками, а також актуалізовано складові суспільного виробництва. Виявлено обмеженість традиційного розуміння складових суспільного виробництва в умовах інформаційного соціуму.

В підрозділі 2.1 «Природа знання як чинника розвитку суспільства» сформульовано розуміння поняття *знання* як інформаційного результату діяльності з відображення та виявлення об'єктивних властивостей і зв'язків реального світу, а також *чинника розвитку суспільства* як широкого спектру об'єктів та явищ, що знаходяться в детермінативному зв'язку із самим суспільством.

Акцентовано увагу на обмеженості традиційної класифікації чинників розвитку суспільства лише на духовні та матеріальні. Вказана класифікація не враховує критерій людської діяльності (практики). Запропоновано доповнення традиційної класифікації шляхом додаткового поділу матеріальних чинників на опосередковані та не опосередковані практикою.

Обґрунтовано існування знання в якості чинника суспільного розвитку принаймні в трьох формах – суб'єктивній, кодифікованій та матеріалізованій. Врахування зазначених форм існування знання дало змогу акцентувати подвійну матеріально-ідеальну природу знання та віднести його одночасно до двох груп чинників суспільного розвитку: *духовних* (в їх суб'єктивному та об'єктивному різновиді) та опосередкованих людською практикою

матеріальних чинників. До групи *суб'єктивних духовних* чинників розвитку суспільства знання дозволяє віднести його особистісний характер та нерозривний зв'язок зі свідомістю (тобто, суб'єктивна форма існування знання). До *об'єктивних духовних* чинників можна віднести знання, об'єктивоване в інформації: усних та письмових текстах, формулах, зображеннях (кодифікована форма існування знання). До групи *матеріальних* опосередкованих практикою чинників знання дає змогу віднести його основа, а саме – практична діяльність людини, діяльність з перетворення матеріальних об'єктів. В цьому випадку знання відноситься до чинників суспільного розвитку, які матеріалізуються у виробництві та виступають його складовими елементами – технікою, знаряддями, засобами праці.

В підрозділі 2.2. «Інформаційне суспільство як суспільство нематеріального виробництва» здійснено аналіз вживання різних термінів на позначення назви нового типу соціуму, найуживанішими серед яких є: «постіндустріальне суспільство» та «інформаційне суспільство». Обґрунтовано точку зору щодо меншої придатності терміну «постіндустріальне суспільство», який хоча і є більш раннім та має більш тривалу історію, проте просто вказує на хронологічну послідовність нового етапу розвитку суспільства за індустріальним і не зовсім не розкриває сутності. Відзначається, що термін «інформаційне суспільство» також має ряд недоліків, проте в цілому правильно акцентує увагу на формі продукту нового типу соціуму. Подібний акцент лежить в основі таких назв попередніх етапів як «аграрне суспільство» та «індустріальне суспільство». З огляду на це, назва «інформаційне суспільство» є достатньо послідовною та органічно вписується в цивілізаційний підхід, а тому може претендувати на відображення сутності нового типу соціуму.

Також в цьому підрозділі здійснено аналіз інформаційного суспільства, в якому виділяється ряд притаманних йому ознак: пріоритет сектору послуг в економіці, переважання виробництва інформації в загальній структурі виробництва, безпрецедентне зростання комунікації, збільшення ролі знання, збільшення удільної ваги наукоємних галузей виробництва, зростання кількості кваліфікованих робітників, піднесення ролі освіти, глобалізація.

Обґрунтовано, що важливою особливістю інформаційного суспільства є перенесення акценту з матеріального виробництва, яке було більш характерне для попередніх епох (аграрної та індустріальної), на виробництво нематеріальне (або духовне) як таке, що обумовлює розвиток економіки, соціальний прогрес, рівень продуктивності праці, а відтак може називатися більш характерним для нового типу соціуму. Обґрунтовується думка щодо того, що нематеріальне (духовне) виробництво може вважатися системоутворюючою ознакою нового типу соціуму.

В підрозділі 2.3. «Складові суспільного виробництва та етапи розвитку суспільства» актуалізовано традиційний поділ суспільного виробництва на такі складові елементи як власне *праця* – цілеспрямована

перетворювальна продуктивна діяльність; *предмет праці* – речовина, на яку в процесі праці впливає людина; *засоби праці* – комплекс речей, які необхідні людині для впливу на предмет праці та для здійснення безпосередньо процесу праці; *продукт праці* – речовина природи, пристосована до людських потреб.

З'ясовано, що традиційне матеріально-речове тлумачення компонентів виробництва (як речей матеріального світу) входить в суперечність з розумінням вказаних елементів дослідниками інформаційного суспільства. Також в процесі дослідження акцентується, що, з огляду на нові реалії інформаційного суспільного виробництва, виключно матеріально-речове розуміння складових процесу виробництва є актуальним для аналізу матеріального виробництва та зовсім не враховує специфіку виробництва нематеріального.

В третьому розділі роботи «Знання в розвитку суспільного виробництва на аграрній, індустріальній та інформаційній стадіях» розглянуто зв'язок знання як чинника суспільного розвитку із засобами, продуктом і предметом праці на аграрній, індустріальній та інформаційній стадії. Проаналізовано соціальні наслідки такого зв'язку. Здійснено аналіз змін в характері праці, що являють собою еволюцію праці з фізичної в інтелектуальну та соціально-значущі наслідки подібних перетворень.

В підрозділі 3.1. «Еволюція ролі знання в складових суспільного виробництва в історичному розвитку» встановлено, що в аграрному суспільстві, зв'язок знання із елементами виробництва проявлявся насамперед через матеріалізацію знань в *засобах праці*. Для індустріального суспільства було зафіксовано якісно нову тенденцію подібного зв'язку – матеріалізацію знань в *продукті праці*. На інформаційному етапі найбільш серйозні зрушення здійснюються в напрямку поглиблення зв'язку знання із *предметом праці*. Так, на цьому етапі розвитку соціуму вперше в історії ролі предмету праці стало відігравати провідну роль нематеріальне, тобто знання в інформативній (кодифікованій) формі існування.

У зв'язку з цим була обґрунтована необхідність виходу за межі виключно речового (матеріального) розуміння предмету та засобів праці і більш широкого тлумачення цих компонентів, аніж лише як речей матеріального світу або речовини природи. Вказані процеси, окреслені в дослідженні, отримали назву «дематеріалізація засобів праці» та «дематеріалізація предмету праці» в інформаційному суспільстві, що виступають процесами зменшення ролі та значення матеріальної складової в продукті та предметі праці відповідно або повне нівелювання такої складової і одночасне збільшення ролі інформаційної та знанневої складової.

Також було вивчено соціальні наслідки подібних процесів «дематеріалізації», що пов'язані з неможливістю реалізації права власності на складові елементи виробництва. Так, досить важко обмежити використання, заборонити поширення чи просто забрати у когось знання та інформацію, що

виступають в ролі елементів виробництва. Складність в реалізації права власності на компоненти процесу виробництва дозволяє переосмислити функції капіталіста, як постачальника предмета та засобів праці в суспільне виробництво, а значить і організатора суспільного виробництва в цілому.

В підрозділі 3.2. «Еволюція характеру праці з фізичної до інтелектуальної» акцентовано, що одним із найбільших соціально-значущих наслідків привнесення в предмет праці нематеріальної складової – знання та інформації («дематеріалізації предмету праці») для суспільного виробництва є зміна характеру самої праці та її еволюція з традиційної фізичної в сторону інтелектуальної. Визначено, що інтелектуальна праця являє собою новий вид праці, пов'язаний з нематеріальністю предмета праці (знань та інформації), по відношенню до якого не можна застосовувати фізичні зусилля.

Проаналізовано ряд інших термінів на позначення нового виду праці: розумова, духовна, інформаційна, всезагальна, нематеріальна комп'ютерна праця, та з огляду на суперечливість чи непослідовність вказаних термінів актуалізовано вживання найбільш оптимального терміну «інтелектуальна праця». З'ясовано, що інтелектуальна праця може бути присутня і в межах матеріального, і в межах духовного виробництва, хоча є більш характерною передусім для виробництва нематеріального.

В підрозділі 3.3. «Інтелектуальна праця та її соціальні наслідки» відзначено, що інтелектуальна праця широкому розумінні може бути як продуктивною, тобто творчою, так і непродуктивною за своїм характером. Проте, найбільш високого і якісного втілення інтелектуальна праця набуває в своєму творчому різновиді.

З'ясовано, що зміна характеру праці як одного з елементів суспільного виробництва обумовлює ряд соціальних наслідків. Зокрема, до таких наслідків можна віднести відсутність виснаження та розвиток розумового і творчого потенціалу робітника, як це було притаманне у процесі здійснення традиційної фізичної праці.

Натомість в якості одного з найголовніших соціальних наслідків обґрунтовується неможливість експлуатації (в традиційному розумінні цього процесу) робітника через ускладненість здійснення контролю над інтелектуальним різновидом праці. Наголошено на тому, що важливу роль в цьому відіграє також зміна мотивації до праці. Так, економічна мотивація часів капіталізму (яка прийшла на зміну прямого примусу часів рабовласництва та феодалізму) майже повністю нівелюється в нових умовах. Натомість з'являється особливий вид мотивації, який можна назвати внутрішнім. Творчий характер продуктивного різновиду інтелектуальної праці, який робить неможливим застосування старих форм примусу, дозволяє поставити питання про зародження якісно нових суспільних відносин в інформаційному суспільстві.

ВИСНОВКИ

Узагальнені результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати такі висновки:

1. В науковій літературі, присвяченій проблемі знання як чинника розвитку інформаційного суспільства можна виокремити три основні напрямки: «ціннісно-вартісний» (Д. Белл, Т. Сакайя, Ф. Махлуп та ін.), «виробничий» (Е. Агаці, Л. Туроу, П. Дракера, Е. Тофлер та ін.), «антропологічний» (Е. Гідденс, П. Пільцер, Л. Едвінссон, М. Мелоун та ін.). Критерієм виділення зазначених напрямків є аспекти, на яких зосереджуються дослідники в тлумаченні ролі, яку виконує знання в інформаційному соціумі: знання як елемент вартості, знання як елемент процесу виробництва та знання як загальнолюдська цінність відповідно.

2. Діалектико-матеріалістичного підхід є релевантним обраному предмету дослідження – за умов відмежування від таких його ненаукових проявів як марксистсько-ленінська філософія, марксизм-ленінізм тощо. В межах зазначеного методологічного підходу можливе поєднання формаційної та цивілізаційної концепції, які не суперечать одна одній, натомість кожна з яких характеризує свій вимір об'єкта дослідження. Формаційна концепція зосереджується на формах суспільних відносин, в той час, як цивілізаційна концепція в суспільному виробництві концентрується на рівні економічного розвитку.

3. Природа знання як чинника розвитку суспільства є багатовимірною. Вказана багатовимірність пояснюється природою самого знання, яке може існувати принаймні в трьох формах: в суб'єктивній формі (знання в людській свідомості), кодифікованій формі (зафіксоване у символах знання, інформація) та матеріалізованій формі (знання в знаряддях, засобах праці). Відповідно, знання як чинник розвитку суспільства може реалізуватися в трьох напрямках: як *суб'єктивний духовний чинник* – невиражене та наявне лише в людській свідомості знання (суб'єктивна форма знання), як *об'єктивний духовний чинник* – кодифіковане в теоріях, статтях, монографіях, будь-яких інших текстах знання (об'єктивована форма знання), а також як *опосередкований практикою матеріальний чинник* – опредметнене в засобах виробництва знання (матеріалізована форма знання). Відтак, знання як чинник розвитку суспільства має двоїсту матеріально-ідеальну природу.

4. Найбільш обґрунтованою, а відтак і пріоритетною назвою на позначення нового типу соціуму серед інших аналогів є термін «інформаційне суспільство». Зазначена назва правильно акцентує увагу на формі продукту нового типу соціуму. Подібний акцент на формі головного продукту, що виробляється суспільством, лежить в основі таких назв попередніх етапів як «аграрне суспільство» та «індустріальне суспільство». З огляду на це, назва «інформаційне суспільство» є достатньо послідовною та органічно вписується в цивілізаційний підхід, а тому може претендувати на відображення сутності

нового етапу розвитку соціуму.

Важливою особливістю інформаційного суспільства є перенесення акценту з матеріального виробництва, яке було більш характерне для попередніх епох, на виробництво нематеріальне як таке, що на цій стадії значною мірою обумовлює розвиток економіки, соціальний прогрес, рівень продуктивності праці, а відтак може вважатися більш характерним для нового типу соціуму.

5. Традиційне для аналізу матеріального виробництва речове розуміння елементів виробництва входить в суперечність з поглядами дослідників інформаційного суспільства на природу таких елементів в соціумі нового типу. Тлумачення складових компонентів суспільного виробництва як речей матеріального світу або речовини природи більш характерне для виробництва матеріального та не враховує специфіку нематеріального виробництва.

6. Зв'язок знання із *засобами, предметом та продуктом* праці проявляється на різних історичних етапах розвитку соціуму. В аграрному суспільстві найповніше представлений зв'язок знання із *засобами праці*, в індустріальному суспільстві найголовнішим виступає зв'язок знання із *продуктом праці*, в інформаційному суспільстві знання найбільше пов'язане із *предметом праці*. Саме в цих компонентах виробництва на кожному з етапів відповідно концентрується знання, відповідаючи за розвиток та прогрес.

Праця в інформаційному суспільстві може здійснюватись не лише за допомогою матеріальних знарядь та засобів, а й за допомогою людських знань, які можуть існувати в суб'єктивній та кодифікованій формі і які не можна віднести до предметів матеріального світу. Відтак, існує можливість говорити про нематеріальні засоби праці. Продуктом праці в інформаційному суспільстві може бути не тільки річ, а і знання як цілком нематеріальне. В ролі предмету праці також знання (в кодифікованій формі існування), тобто також нематеріальне.

Поглиблення участі знання в засобах і предметі праці на інформаційному етапі розвитку суспільства призводить до еволюції форми його участі з матеріалізованої форми до кодифікованої. На характеристику вказаного процесу вперше залучено поняття «дематеріалізації продукту праці» та «дематеріалізації предмету праці» в інформаційному суспільстві, що являє процес зменшення ролі та значення матеріальної складової в продукті та предметі праці відповідно або повне нівелювання такої складової і одночасне збільшення ролі інформаційної та знаннєвої складової. Цим обумовлюється необхідність відійти від традиційного способу тлумачення засобів та продукту праці виробництва виключно як предметів матеріального світу.

7. Відхід від виключно матеріального розуміння засобів, предмету і продукту праці та активне зростання ролі знання в них значною мірою ускладнює можливість реалізації інституту власності як в правовому, так і в соціальному вимірі. Так, майже неможливо обмежити використання, заборонити поширення чи просто забрати у когось знання та інформацію, що

виступають в ролі компонентів процесу виробництва. Сама природа знання унеможливує в традиційній (речовій) формі володіння ним та заборону доступу до нього з боку третіх осіб. Авторські і патентні права на знання в сучасних реаліях досить складно реалізуються, беручи до уваги доступність і легкість передачі інформації. Відтак, їх можна тлумачити як спробу регулювати зазначені нові процеси старими методами, характерними для організації саме матеріального виробництва.

Вказані застереження в здійсненні прав власності нівелюють одну з найголовніших ознак капіталістів як класу, що існував в минулу епоху, – власності на засоби, предмет та продукт праці, а також дозволяють переосмислити їх функцію як організатора суспільного виробництва.

8. Одним із головних наслідків «дематеріалізації предмету праці» є поява та поширення інтелектуальної праці як протилежної альтернативи фізичної. З огляду на зв'язок знання із предметом праці та на його нематеріальний характер, доведено очевидну неможливість здійснення праці з нематеріальним предметом в її старому лише фізичному вигляді: зміни в предметі праці в суспільних масштабах зумовлюють еволюцію праці з фізичної в інтелектуальну.

Зроблено висновок, що інтелектуальна праця може бути присутня і в межах матеріального виробництва, проте є більш притаманною для виробництва нематеріального.

9. Поширення інтелектуальної праці ініціює появу ряду соціальних наслідків. Так, на відміну від фізичної праці, інтелектуальній притаманна відсутність фізичного виснаження та розвиток розумового і творчого потенціалу робітника.

Проте одним з найважливіших наслідків, пов'язаних з функціонуванням інтелектуальної праці, є неможливість або принаймні гранична складність експлуатації. Умовою здійснення експлуатації є контроль, в тому числі і над самим процесом праці. Однак, здійснення подібного контролю за інтелектуальною працею дуже ускладнене. Майже неможливо контролювати творчий різновид інтелектуальної праці – власне саму творчість.

Окрім того, для фізичної праці попередніх епох виробництва була притаманна зовсім інша мотивація до праці. Так, в рабовласницьку та феодальну епоху діяла позаекономічна мотивація – тобто прямий, іноді фізичний, примус до праці. Головним видом мотивації в капіталістичну епоху була економічна. Натомість у випадку творчого різновиду інтелектуальної праці економічна мотивація не є в повній мірі актуальною. З'являються нові менш досліджені форми мотивації, які можна віднести до особливого виду мотивації, з умовною назвою «внутрішній». За таких умов здійснення традиційного примусу стає майже неможливим. Зазначені обставини в своїй сукупності дозволяють говорити про втрату актуальності окремих форм суспільних відносин в інформаційному суспільстві та про якісну еволюцію соціуму на новому етапі його розвитку взагалі.

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ
ОПУБЛІКОВАНО В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ:**

Публікації у наукових фахових виданнях України з філософських наук

1. Брюховецький М.М. Роль категорії знання в філософії Платона // Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я.В. Шрамко. – Вип. 11. – Кривий Ріг, 2010. – С. 236-244.
2. Брюховецький М.М. Філософське і наукове знання: проблема співвідношення // Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я.В. Шрамко. – Вип. 12. – Кривий Ріг, 2011. – С. 131-137.
3. Брюховецкий Н.Н. Применение методологии марксизма к анализу умственного труда // Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я.В. Шрамко. – Вип. 14. – Кривий Ріг, 2013. – С. 258-263.
4. Брюховецький М.М. Місце і роль знання в інформаційному суспільстві // Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я.В. Шрамко. – Вип. 15. – Кривий Ріг, 2014. – С. 128-145.
5. Брюховецький М.М. Інтелектуальна праця як феномен суспільного виробництва та її соціальні наслідки // Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я.В. Шрамко. – Вип. 16. – Кривий Ріг, 2015. – С. 149-164.

Публікації у фахових наукових періодичних виданнях за напрямом, за яким підготовлено дисертацію, що індексуються у наукометричних базах Google Scholar, Index Copernicus International

1. Брюховецький М.М. Знання як соціально-економічний чинник розвитку інформаційного суспільства // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред.: В.М. Вашкевич. – К.: Видавництво «Гілея», 2017. – Вип. 121 (6). – С. 71-75.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав за напрямом, за яким підготовлено дисертацію

1. Брюховецкий Н.Н. Многоаспектность знания как фактора развития общества // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences / Editor-in-chief: Dr. Xenia Vamos. – V(22), I.: 131. – Budapest, 2017. – С. 63-68.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Брюховецкий Н.Н. Применение диалектико-материалистического метода к теории постиндустриального общества и ее современный характер // «Матеріалізм і емпіріокритицизм» – шедевр світової філософської думки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: НТУУ «КПІ», 2008. – С. 45-48.

2. Брюховецкий Н.Н. К вопросу об интеллектуализации труда и эволюции мотивации к труду как социальной реальности // Традиції та інновації в науці та освіті ХХІ століття: Матеріали міжнародної конференції. – Одеса, 2010. – С. 67-68.

3. Брюховецький М.М. Філософські засади термінологічного аналізу понять «інформаційне суспільство» та «суспільство знання» // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 17 грудня 2011 р. – Ч. II. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 27-30.

4. Брюховецкий Н.Н. Применение диалектико-материалистического метода к реалиям информационного общества: философско-терминологический аспект // Философия в современном мире: диалог мировоззрений: Материалы VI Российского философского конгресса: в 3 томах. – Н.Новгород, 2012. – Т. I. – С. 159-160.

5. Брюховецкий Н.Н. К вопросу о продукте интеллектуального труда в информационном обществе // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали Криворізької сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Кривий Ріг, 24 листопада 2012 р.): у 5-ти частинах. – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2012. – ч. 1. – С. 21-23.

6. Брюховецький М.М. До проблеми переосмислення поняття засобів праці в інформаційному суспільстві // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали Дніпропетровської сесії II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р.): у 6 частинах. – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 2. – С. 41-44

7. Брюховецький М.М. До питання про інформацію як предмет праці в інформаційному суспільстві: соціально-філософський аспект // «Дні науки філософського факультету – 2013», Міжн. наук. конф. (2013; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013», 16-17 квітня 2013 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013, – Ч. 8. – С. 29-30.

8. Брюховецький М.М. Розуміння знання як чиннику суспільного розвитку в соціально-філософській думці Стародавнього Китаю та Стародавньої Індії // Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні. Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Сімферополь, 26 квітня 2013 р.): у 4-х частинах. – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 2. – С. 28-31.

9. Briukhovetskyi M. Application of the Marxist methodology to the analysis of intellectual labour // Abstracts of the 23rd World Congress of Philosophy. – Athens: 2013. – P. 85-86.

10. Брюховецький М.М. Підходи до визначення ролі та місця знання в розвитку суспільства у світовій філософській думці // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід», частина I, м. Бахчисарай, 12 жовтня 2013 р. – С. 21-24.

11. Брюховецький М.М. Основні напрями визначення провідних чинників розвитку інформаційного суспільства в сучасній науці // Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук», частина 5, м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р. – С. 11-13.

12. Брюховецький М.М. До питання співвідношення поліфакторної та монофакторної концепцій чинників розвитку суспільства // Матеріали Кіровоградської сесії Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання», частина 3, м. Кіровоград, 16 травня 2014 р. – С. 113-116.

13. Брюховецький М.М. До проблеми двоїстості природи знання як чинника розвитку суспільства // Матеріали Дніпропетровської сесії Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (29 листопада 2014 року), частина 4, м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2014 р. – С. 66-68.

14. Брюховецький М.М. Зміна мотивації до праці робітничого класу в інформаційному суспільстві в умовах еволюції праці в сторону творчої // «Творчість у філософських вимірах». Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції 14-15 травня 2015 року м. Київ». – С. 39-40.

15. Брюховецький М.М. Наукова традиція осмислення предмета праці в інформаційному суспільстві // Матеріали круглого столу «Стратегія майбутнього: філософський вимір». Одеса, 19 листопада 2015 року. – С. 31-33.

АНОТАЦІЯ

Брюховецький М. М. Знання як соціально-економічний чинник розвитку інформаційного суспільства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара МОН України. – Дніпро, 2018.

У дисертації досліджується вплив знання як соціально-економічного чинника розвитку інформаційного суспільства в різних його проявах

(суб'єктивному, кодифікованому, матеріалізованому) на такі складові елементи виробництва як засоби праці, продукт праці та предмет праці. Фіксується тенденція поглиблення зв'язку знання із вказаними елементами виробництва на стадії інформаційного суспільства, порівняно з попередніми епохами розвитку суспільства. Здійснюється спроба через зростаючу роль знання в предметі праці обґрунтувати еволюцію праці з фізичної в бік інтелектуальної та стрімке розповсюдження останньої в інформаційному суспільстві. Робиться висновок, що зростаючий зв'язок знання з елементами виробництва та поширення інтелектуальної праці призводять до ряду соціальних наслідків, серед яких майже повна неможливість експлуатації в умовах домінування інтелектуальної праці, переосмислення традиційного соціального і правового поняття власності при відході від виключно матеріального розуміння засобів, продукту і предмету праці, а також переосмислення функції капіталіста, як власника засобів і продуктів праці, постачальника предмета праці у виробництво, а отже і організатора виробництва взагалі.

Ключові слова: знання, інформаційне суспільство, виробництво, засоби праці, продукт праці, предмет праці, інтелектуальна праця.

АННОТАЦІЯ

Брюховецкий Н. Н. Знание как социально-экономический фактор развития информационного общества. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара МОН Украины. – Днепр, 2018.

В диссертации исследуется влияние знания как социально-экономического фактора развития информационного общества в разных его проявлениях на такие составляющие элементы производства как средства труда, продукт труда и предмет труда. Фиксируется тенденция углубления связи знания с указанными элементами производства на стадии информационного общества по сравнению с предыдущими эпохами развития общества. Осуществляется попытка через возрастающую роль знания в предмете труда обосновать эволюцию труда из физического в сторону интеллектуального и стремительное распространение последнего в информационном обществе. Делается вывод о том, что возрастающая связь знания с элементами производства и распространение интеллектуального труда приводят к ряду социальных последствий. Среди таких последствий – почти полная невозможность эксплуатации в условиях доминирования интеллектуального труда, переосмысление традиционного социального и правового понятия собственности при нивелировании исключительно материального понимания

средств, продукта и предметов труда, а также переосмысление функции капиталиста, как собственника средств и продуктов труда, поставщика предмета труда в производство, а значит и организатора производства вообще.

Ключевые слова: знание, информационное общество, производство, средства труда, продукт труда, предмет труда, интеллектуальный труд.

SUMMARY

Briukhovetskyi V. M. Knowledge as a factor of social and economic development of information society. - Qualification scientific work as manuscript.

This dissertation is submitted for a Candidate's Degree in Philosophic Sciences, specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – Oles Honchar Dnipro National University. – Dnipro, 2018.

The main scientific result of the work is when considering knowledge as a factor in the development of society through the prism of the constituent elements of social production at the main historical stages of its development, it has been found that due to the connection of knowledge with the means of labor since the times of the agrarian society, with the product of labor from the time of industrial society, and a qualitatively new connection with the subject of labor in the information society, the nature of work from physical to intellectual is changing and the evolution of social relations is carried out. Changing the nature of labor has significant social consequences, which also became the subject of consideration in the dissertation.

In the first section the analysis of scientific literature in this direction is carried out, the research methodology is substantiated. Three directions of development of the problem of knowledge as a factor of the development of the information society in the relevant research are outlined. The first direction (D. Bell, T. Sakaiya, F. Machlup) brings together researchers who focus on the interpretation of knowledge as a factor in social development, which participates in the formation of value and its various aspects in the economics of the information society. The second direction (E. Agazzi, L. Thurrow, P. Drucker, A. Toffler) includes such scientific ideas that are related to the understanding of knowledge as a factor that performs certain functions in the production or even acts as one of the elements of such production. The third line (with the conventional name "anthropological" and A. Giddens, P. Pilzer, L. Edvinsson, M. Malone as representatives) emphasizes the information society on knowledge as a human value, which determines social development.

At the next stage of the research, the nature of knowledge as a factor in the development of society in various forms of its existence is disclosed, the most important features of the information society are viewed and the non-material character of its production is substantiated, and the structure of social production and its relevance for the analysis of a new type of production are investigated. The implementation of these tasks is devoted to the second section of the study.

The result of this part of the work is the substantiation of the multidimensional

nature of knowledge as a factor in the development of society. In particular, in the course of the research, these forms of knowledge were identified as subjective (knowledge in the human consciousness), codified (recorded in symbols, information) and materialized (tools, means of labor), which makes it possible to talk about the implementation of knowledge as a factor in the development of society at least in three directions.

At the next stage of research we analyzed the main features of information society, which are the following: the priority of the service sector in the economics, the predominant production of information in the overall structure of production, unprecedented communication growth, increasing the role of knowledge, increasing the proportion of knowledge-intensive industries, increasing the number of skilled workers, raising the role of education, globalization. Having analyzed two types of production – both material and immaterial – it has been established that the feature of the information society is the shift in emphasis from material production, which was more characteristic of previous eras, to the immaterial production as such, which determines the development of the economics, social progress, the level of productivity, and hence may be called more characteristic of a new type of society.

We came to conclusion that the traditional material understanding of the elements of production contradicts the immaterial type of production of the informational society.

The obtained results of the third stage demonstrate the extent of knowledge participation in the elements of production and the various stages of the development of society, articulate the social consequences of such participation, and lead to the consideration of intellectual labor as a new phenomenon, due to the penetration of knowledge to all components of the structure of production.

The research focuses on the study of the interconnection of knowledge as a factor in the development of society with such components of production as the *means*, *subject* and the *product* of labor at various historical stages of development of society. In the process of implementation of this task it was shown that the increase of the participation of knowledge in means, subject and products of labor at the agrarian, industrial and informational stage of the development of society leads to the evolution of its form of participation from the materialized form to the codified one. In the information era knowledge begins to play an important role in the spiritual factor. This allows us to focus on one more result of the research – a process that can be called «dematerialization of the product of labor» and «dematerialization of the subject of labor» in the information society.

The social consequences of the change in the subject of labor should include the impossibility (or serious complications) of the existence of property right now on the subject of labor, reconsideration the possibility of exploitation in the traditional sense of the word and reappraisal of the role of the capitalist in the information society in general.

However, the most important result of this stage lies in separation of the

phenomenon of intellectual labor as being qualitatively a different one, by nature of labor variety, opposing physical labor. The above stated type of labor is one of the main consequences of dematerialization of the subject of labor.

The research presents a number of social implications related to the spread of intellectual labor. Thus, the latter is characterized by other processes (mental, physical and psychic) than those that accompany physical labor. It is about the lack of physical exhaustion and the development of the intellectual and creative potential of the worker, who accompany intellectual labor.

However, as one of the most important consequences associated with the functioning of intellectual labor is the impossibility of exploitation. The condition for the exploitation is control, including over the same process of labor. However, the implementation of such control over intellectual labor is very complicated. Another important argument in favor of impossibility of exploitation is that the main type of motivation in physical labor of the previous era was economical one. In the case of a creative kind of intellectual labor, the motivation varies from an economic to a special kind of motivation, which is conventionally called internal. Under such conditions it becomes almost impossible to enforce traditional coercion. These circumstances in their totality allow us to talk about the loss of relevance of certain forms of social relations in the information society and the qualitative evolution of society at a new stage in its development in general.

Key words: knowledge, information society, production, means of labor, product of labor, subject of labor, intellectual labor.